

**Een archeologisch bureau-onderzoek
voor een agrarisch bedrijf aan De Nije
Sleat 6 te Jonkersland, gemeente
Opsterland (Frl.)**

S.A. Mulder

ARC-Rapporten 2007-68

Groningen
16 januari 2008
ISSN 1574-6887

Colofon

Een archeologisch bureau-onderzoek voor een agrarisch bedrijf aan De Nije Sleat 6 te Jonkersland, gemeente Opsterland (Frl.)

ARC-Rapporten 2007-68
ARC-Projectcode 2007-232

Oprichtgever
Hendrix UTD B.V., projectleider dhr. J.P. Smit
Bevoegd gezag
Provincie Fryslân, dhr. dr. G.J. de Langen
Beheer en plaats van documentatie
Archaeological Research & Consultancy

ARCHIS nummer bureau-onderzoek
24702

Tekst
S.A. Mulder
Afbeeldingen
S.A. Mulder
Redactie
N. van Malssen

Status
definitieve versie

Autorisatie — C.G. Koopstra

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6887

Groningen, 16 januari 2008

Een recente lijst van de ARC-Rapporten is te vinden op www.arcbv.nl

1 Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Aanleiding tot het uitvoeren van het archeologisch bureau-onderzoek vormt de uitbreiding van een tweetal stallen op het erf van Hanegraaf melkveebedrijf vof aan de Nije Sleat 6 te Jonkersland. De realisatie hiervan zal leiden tot de versterking van de aanwezige bodemopbouw en het potentieel hierin aanwezige bodemarchief. Met het oog op de Wet op de archeologische monumentenzorg (in werking getreden op 1 september 2007) is archeologisch onderzoek voorafgaand aan de werkzaamheden noodzakelijk. Dit is in opdracht van dhr. J.P. Smit van Hendrix UTD B.V. te Boxmeer uitgevoerd door Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) en bestaat uit een bureau-studie. Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de eisen die gesteld worden in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.1.¹ en de richtlijnen van de Provincie Fryslân.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

De onderzoekslocatie is gesitueerd aan de Nije Sleat 6 te Jonkersland, gemeente Opsterland (afb. 1). Twee bestaande stallen op het boerderij-erf zullen in noordelijke richting worden verlengd. Het nieuw te bouwen gedeelte van de ligboxstal heeft een oppervlakte van ca. 1500 m².

1.3 Objectgegevens

Provincie	Fryslân
Gemeente	Opsterland
Plaats	Jonkersland
Toponiem	De Nije Sleat 6
Kaartblad	11D
Coördinaten	198.420/554.285 (NW) 198.425/554.250 (ZW) 198.470/554.250 (ZO) 198.465/554.290 (NO)
Type object	Boerderij-erf
Type bodem	Laarpodzolgrond
Geomorfologie	Grondmorene met welvingen
Grondwaterstand	III

1.4 Doel van het onderzoek

Doel van het bureau-onderzoek is het verkrijgen van inzicht in bekende en te verwachten archeologische waarden in en om het plangebied. Op basis van de verworven informatie wordt een archeologisch verwachtingsmodel voor de onderzoekslocatie opgesteld. Aan de hand van de op deze wijze verkregen gegevens wordt vastgesteld of er archeologische resten in het plangebied aanwezig (kunnen) zijn, wat de potentiële aard en omvang hiervan is en of de voorgenomen werkzaamheden

¹De inhoud van de KNA kan worden geraadpleegd op www.sikb.nl

in het plangebied eventueel een bedreiging vormen voor het bodemarchief. Indien dit het geval is wordt geadviseerd op welke wijze hiermee in het vervolgetraject van de plannen rekening dient te worden gehouden.

1.5 Werkwijze

Voor een bureau-onderzoek wordt bronnenmateriaal uit diverse disciplines geraadpleegd en geïntegreerd tot een archeologisch verwachtingsmodel. Gegevens met betrekking tot bekende en te verwachten archeologische waarden worden onder meer ontleend aan Archis. Dit is het digitale archeologische informatiesysteem voor Nederland, waarin onder meer de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) zijn opgenomen. Omdat de IKAW in enkele gevallen te weinig genuanceerd bleek, wordt deze in Fryslân vervangen door de FAMKE, de Friese Archeologische Monumentenkaart Extra.² Hierop wordt een overzicht gegeven van de bekende archeologische waarden in Fryslân. Daarnaast worden richtlijnen gegeven over hoe in het geval van bedreiging om moet worden gegaan met het bodemarchief. Om inzicht te krijgen in de aardwetenschappelijke opbouw van het plangebied worden geomorfologische, geologische en bodemkundige kaarten geraadpleegd. Hierbij wordt getracht informatie te verkrijgen met betrekking tot bekende verstoringen in de oorspronkelijke bodemopbouw. Voor een overzicht van de historische en subrecente situatie van het plangebied wordt gebruik gemaakt van topografisch-historisch kaartmateriaal. Tenslotte worden – voor zover aanwezig – de resultaten van voorgaand archeologisch onderzoek in de omgeving van het onderzoeksterrein nage trokken op relevantie en bruikbaarheid.

2 Resultaten

2.1 Aardwetenschappelijke waarden

Het onderzoeksterrein is gesitueerd in de fysisch-geografische regio het noordelijke zandgebied, dat de provincie Drenthe en delen van de provincies Fryslân, Groningen en Overijssel omvat (Berendsen 2005). De pleistocene ondergrond van het gebied wordt gekenmerkt door afzettingen uit glaciële milieus. In de loop van de voorlaatste ijstijd (het Saalien) – rond 150.000 jaar geleden – werd de noordelijke helft van Nederland bedekt met een uit Scandinavië afkomstige landijstong. Onder het landijs werd een grondmorene met een aanzienlijke hoeveelheid stenen en keien afgezet. Deze afzetting behoort tot de Formatie van Drenthe (Laagpakket van Gieten) en staat beter bekend als keileem (De Mulder et al. 2003). De bovenste laag van het keileem bestaat veelal uit een laag grof, grindhoudend zand: keizand. Deze laag wordt geïnterpreteerd als de verweerde top van het keileempakket en vormt de Laag van Gasselte binnen het Laagpakket van Gieten.

Op afzettingen uit de Formatie van Drenthe is onder de periglaciële omstandigheden van de laatste ijstijd, het Weichselien, een dik pakket eolisch (door de wind vervoerd) zand afgezet, over het algemeen aangeduid met dekzand (Formatie

²Deze kan worden geraadpleegd op <http://www.fryslan.nl/binfoc/chk/inhoud/startchk.htm>.

van Boxtel, Laagpakket van Wierden). In dit dekzandpakket heeft zich bodemvorming voorgedaan: podzolering. Podzolbodems ontstaan door een eeuwenlang proces van uitspoeling en inspoeling in leemarm dekzand. Ten gevolge van het neerslagoverschot in Noordwest-Europa migreren organische en minerale stoffen uit de bovengrond. De hierdoor ontstane askleurige laag in het bodemprofiel wordt uitspoelingshorizont genoemd (E-horizont). Het is deze laag die zijn naam verleend heeft aan podzolgronden (Russisch: pod = gelijkend, zola = as). Op iets grotere diepte slaan deze stoffen neer, waardoor een donkerbruine inspoelingshorizont (de zogenaamde B-horizont) ontstaat. Het uitgangsmateriaal – het pleistocene dekzand – tenslotte vormt de C-horizont in een podzolprofiel.

Omstreeks 10.000 jaar geleden zette een globale opwarming in, die het begin van het Holoceen markeerde. Het Holoceen betreft een relatief warme periode, die gekenmerkt werd door een zeespiegelstijging als gevolg van het smelten van ijskappen. Onder invloed van de hiermee gepaard gaande grondwaterspiegelstijging vond op het pleistocene dekzand in Noord-Nederland in deze periode op grote schaal veenvorming plaats (Formatie van Nieuwkoop, Laagpakket van Griendtsveen). Ook in het zuidoosten van Fryslân werd een dik hoogveenpakket gevormd, die menselijke bewoning onmogelijk maakte, of in ieder geval beperkte tot de hooggelegen landschapsdelen. Wanneer dit precies gebeurd is, is niet bekend. Aangenomen mag worden dat de omgeving van Jonkersland vanaf de Vroege IJzertijd (omstreeks 800 v. Chr.) onbewoonbaar was, dit was althans het geval voor grote gedeelten van de aangrenzende Stellingwerven (Jager & Van Ginkel 2005).

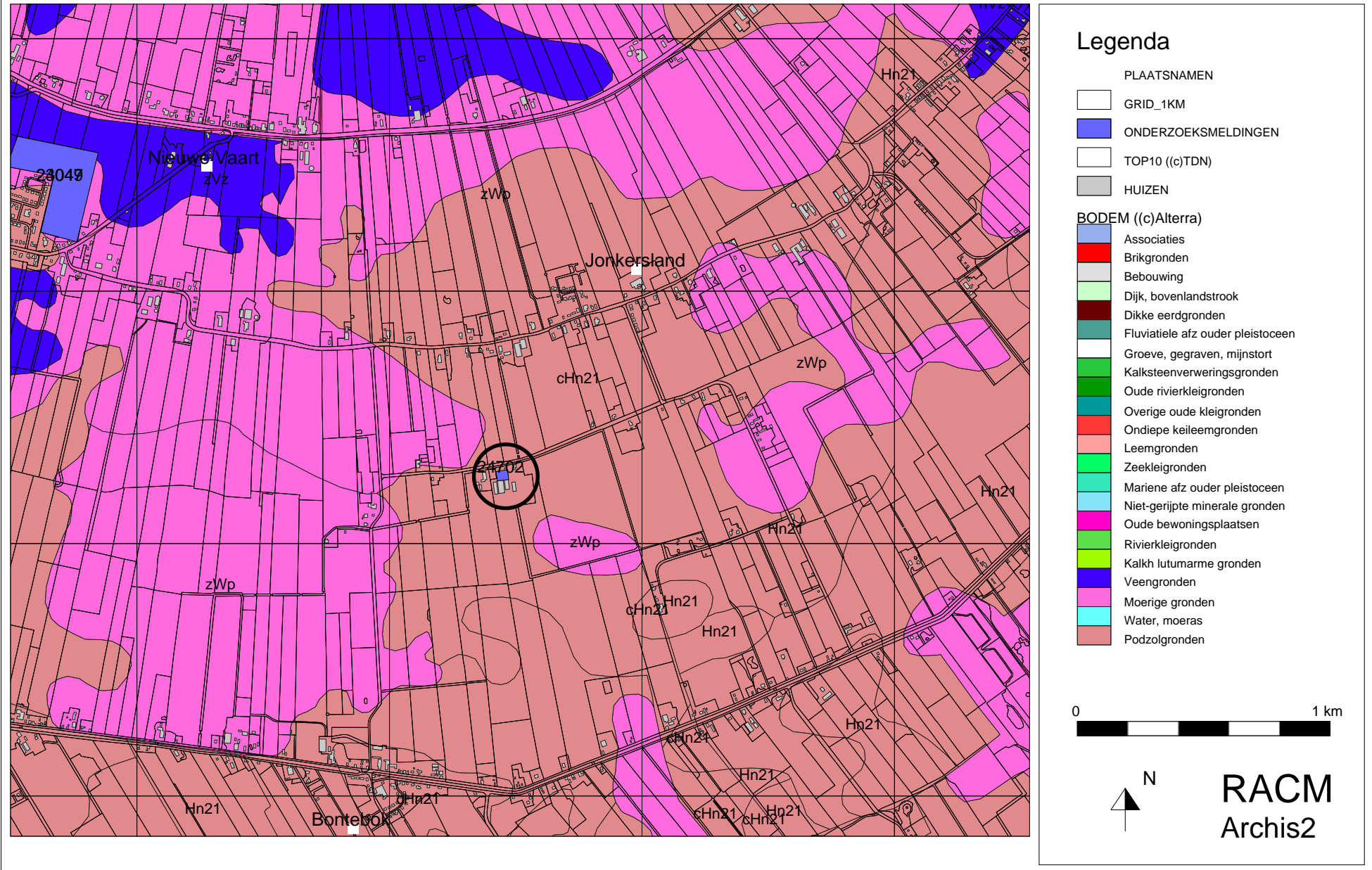
Jonkersland ligt in het licht golvende grondmorene- en dekzandlandschap van Zuidoost-Fryslân. Op de Bodemkaart van Nederland (kaartblad 11 West, Heerenveen) uit het voorkomen van reliëfverschillen (ruggen en laagten) zich in op korte afstand van elkaar voorkomende verschillen in grondwaterstand. Het feit dat het grondwater op de onderzoekslocatie zich in trap III bevindt³ wijst op een relatief lage ligging van het terrein. De bodem bestaat uit een laarpodzolgrond van leemarm en zwak lemig fijn zand (legenda-eenheid cHn21, afb. 2). Dit bodemtype kenmerkt zich door een veelal goed ontwikkelde B-horizont, het keileem bevindt zich op meer dan 120 cm beneden maaiveld (STIBOKA 1976).

2.2 Archeologische waarden/historische situatie

De omgeving van Jonkersland is bijzonder schaars aan bekende archeologische waarden. Archis geeft voor een straal van enkele kilometers rond de planlocatie geen bekende archeologische waarden, monumenten noch individuele waarnemingen. Ook de FAMKE geeft slechts in beperkte mate aanwijzingen voor archeologisch onderzoek in deze regio. Hoewel een onderzoeksachterstand mogelijk voor een deel het ontbreken van archeologische waarden verklaart, is het vermoedelijk met name te wijten aan de landschappelijke situatie in het verleden.

Zoals hierboven is beschreven, waren grote delen van Zuidoost-Fryslân vanaf de IJzertijd door hoogveengroei onbewoonbaar geworden. Deze situatie bleef voor tot in de Nieuwe Tijd (de periode na 1500) ongewijzigd. Heerenveen had een

³Gemiddeld laagste grondwaterstand (GLG) tussen 80 en 120 cm beneden maaiveld, gemiddeld hoogste grondwaterstand (GHG) op minder dan 40 cm)

Afbeelding 2 Bodemtypen in de omgeving van de onderzoeklocatie (omcirkeld). Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)/Archis II, 1 oktober 2007.

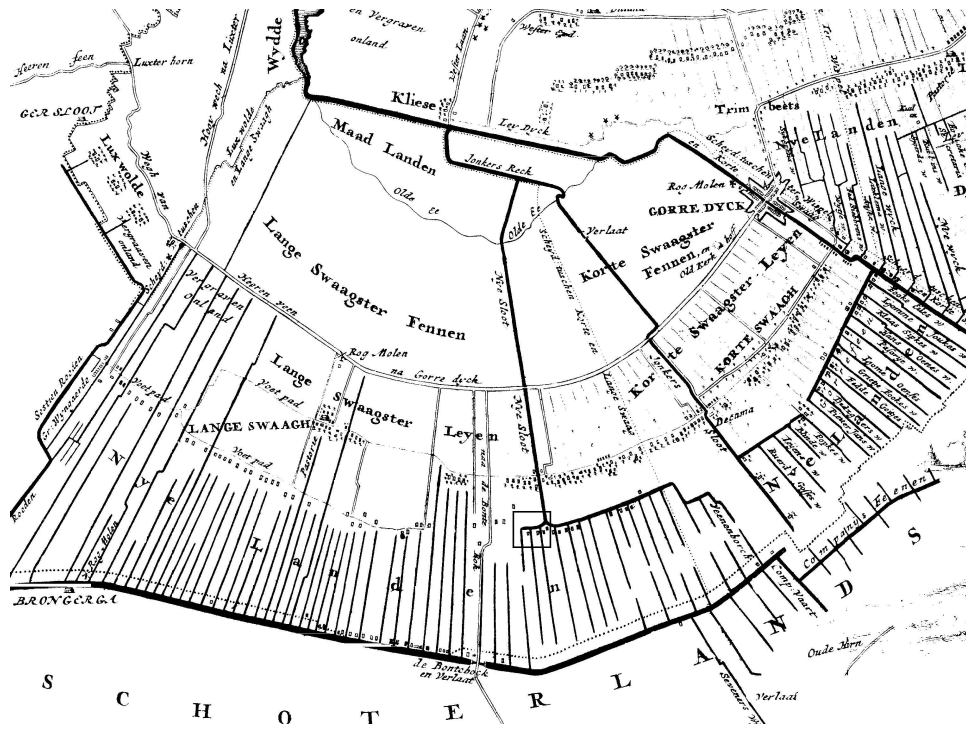
centrumfunctie in de ontginning van dit gebied. De Schoterlandse of Heerenveenster Compagnie ving in 1551 aan met de ontginning met het gebied ten oosten van Heerenveen. Het afgegraven veen werd via de Schoterlandse Compagnionsvaart via Heerenveen afgevoerd. De haaks hierop gegraven Nije Slootster Vaart dateert rond 1640. Omstreeks dezelfde tijd ontstond langs de rand van het afgeveende gebied de veenkolonie Gorredijk. Van hieruit werd de ontginning vanaf het begin van de 18e eeuw via de Opsterlandse Compagnionsvaart in oostelijke richting voortgezet (Versfelt & Schroor 2005, pp. 85–87).

De oudste, vrij gedetailleerde, situatieschets van de omgeving van het huidige Jonkersland wordt gegeven in de atlas van Schotanus à Sterringa, in 1718 uitgegeven door F. Halma (Schotanus à Sterringa & Alting 1718). Vrij direct na de verving van het gebied tussen Langezwaag en Gorredijk ontstaat er verspreid langs de *Nye Sloot* bewoning. Dit is ook het geval ter hoogte van de onderzoekslocatie, waar de Nye Sloot zich vertakt (afb. 3). Aan de noordzijde van de weg van Heerenveen naar Groningen bevinden zich de ‘Lange Swaagster Fennen’. Deze zijn pas na de tweede helft van de 18e eeuw verveend door middel van slagturven (*Gieterse methode*). Bij deze methode werd relatief veel land verveend en waren de legakkers (*stripen*) smal. Bij harde wind werden de stripen weggespoeld, zodat grote veenplassen ontstonden. Veel hiervan zijn in latere tijd drooggemaakt, maar natuurgebied ‘De Deelen’ nabij Gersloot geeft een goede indruk van een veenplasseengebied met petgaten en stripen.

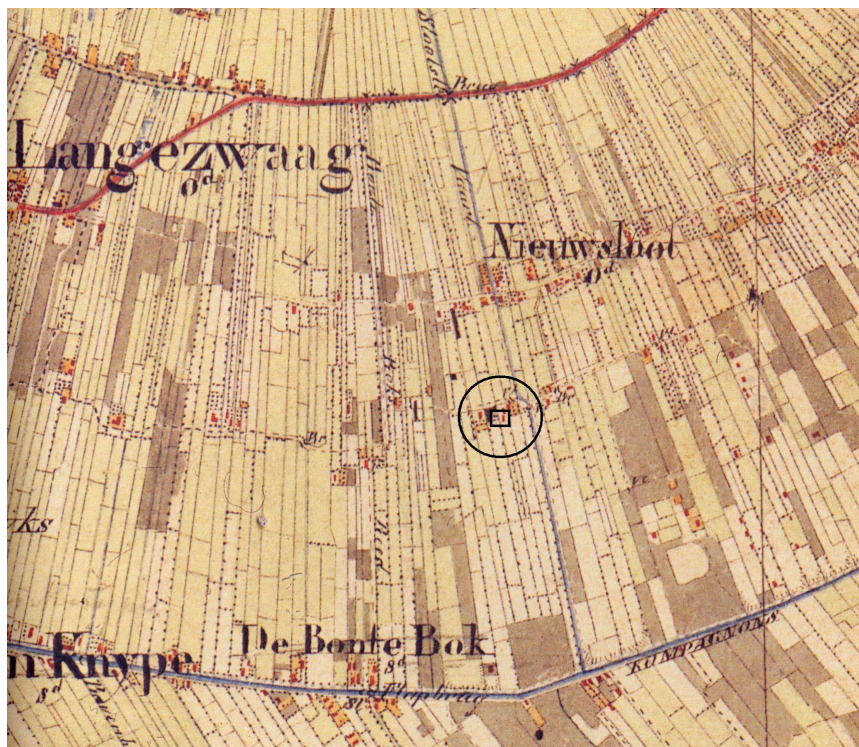
Hoewel vanaf het moment van ontginning bebouwing aanwezig is nabij de ontginningsloten, wordt pas rond het midden van de 19e eeuw de verdichte bebouwing ten oosten van Langezwaag benoemd: *Nieuwsloot*. In de afgelopen anderhalve eeuw is deze agglomeratie van huizen slechts beperkt gegroeid; het huidige dorp telt circa 300 inwoners. De naam Jonkersland refereert overigens naar jonker Pieter van Dekema uit Kortezwaag, die in de 16e eeuw grote stukken hoogveen opkocht en liet ontginnen. Het veen werd afgevoerd langs de Jonkersvaart (www.jonkersland.nl).

2.3 Samenvatting/conclusie

Op basis van de bij het bureau-onderzoek verkregen informatie kan een archeologisch verwachtingsmodel voor het plangebied worden opgesteld. Zuidoost-Fryslân vormt onderdeel van het noordelijk zandgebied, dat gekenmerkt wordt door de aanwezigheid van een pakket pleistoceen dekzand in de ondergrond. Hierop heeft zich in het Holoceen een hoogveenpakket gevormd, waardoor bewoning van de omgeving van Jonkersland vanaf IJzertijd niet mogelijk was. Concreet betekent dit dat de archeologische trefkans voor de onderzoekslocatie uitermate gering is. In theorie kan de locatie een steentijdvindplaats uit de periode vóór de veenvorming herbergen, maar de kans hierop is vanwege een aantal factoren verwaarloosbaar. In eerste instantie kan uit de bodemopbouw worden afgeleid dat het gehele veenpakket bij de ontginning verwijderd is. Het is een zeer reële mogelijkheid dat bij de ontginningswerkzaamheden de top van het pleistocene dekzand – waarin zich potentiële vuursteenvindplaatsen bevinden – verstoord is. Van belang is bovendien, dat de landschappelijke situering van het terrein (relatief laag gelegen) de aanwezigheid van een vuursteenvindplaats onwaarschijnlijk maakt: deze zijn met

Afbeelding 3 De omgeving van het plangebied (omkaderd) in het eerste kwart van de 18e eeuw. Kaartfragment (Schotanus à Sterringa & Alting 1718).

Afbeelding 4 'Nieuwslot' op een historische kaart uit 1854/1855 Geudeke et al. 1992. De onderzoekslocatie bevindt zich binnen het kader.

name bekend van de flanken van relatief hooggelegen dekzandkoppen en -ruggen in het landschap. Het feit dat het terrein vanaf de vervening over lange periode bebouwd en bewoond is geweest, minimaliseert de kans op een *intacte* vindplaats bij voorbaat.

Bovenstaande factoren – in combinatie met het feit dat er in de wijde omtrek van de onderzoekslocatie geen archeologische vondsten zijn gedaan – maken het weinig aannemelijk dat de uitbreiding van de stal gepaard zal gaan met het vernietigen van archeologische waarden. Daar komt nog bij dat in 1997 de op het terrein aanwezige monumentale boerderij is gesloopt, waarbij alle funderingen zijn verwijderd. Op basis van deze gegevens is verder archeologisch onderzoek niet nodig, omdat er geen archeologische waarden in de bodem te verwachten zijn. Vanuit een archeologisch oogpunt zijn er daarom geen belemmeringen voor de voorgenomen plannen. Wanneer bij de uitvoering van de voorgenomen werkzaamheden onverhoopt archeologische grondsporen en/of vondsten worden aangetroffen, dient hiervan direct melding te worden gemaakt aan de provinciaal archeoloog van Fryslân, dhr. dr. G.J. de Langen (tel. 058-2925925).

Literatuur

- Berendsen, H.J.A., 2005. *Landschappelijk Nederland. De fysisch-geografische regio's*. Assen.
- Geudeke, P.W., K. Zandvliet & L. Balk, 1992. *Grote Historische Provincie Atlas 1:25.000, Friesland 1853–1856*. Groningen.
- Jager, S. & E. van Ginkel, 2005. *Archeologie van de Stellingwerven, Rendierjagers, boeren en ontginners in het stroomgebied van Tjonger en Linde*. Assen.
- Mulder, E.F.J. de et al., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen/Houten.
- Schotanus à Sterringa, B. & M. Alting, 1718. *Uitbeelding der heerlijkheit Friesland; zoo in 't algemeen, als in haare XXX bijzondere grietenijen*. Leeuwarden.
- STIBOKA, 1976. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Toelichting bij kaartblad 11 West Heerenveen*. Wageningen.
- Versfelt, H.J. & M. Schroor, 2005. *De atlas van Huguenin. Militair-topografische kaarten van Noord-Nederland 1819–1829*. Groningen.